

**BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINING MAKTAB HAYOTIGA
MOSLASHUVIDA OILANING ROLI**

Gavhar Zokirova Habibullayevna

Surxondaryo viloyati Termiz shahri

12-umumta’lim maktabi amaliyotchi psixologi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining maktab hayotiga moslashuvi jarayonida oilaning o‘rni va ahamiyati yoritiladi. Shuningdek, bolalarning maktabga moslashuviga ta’sir etuvchi psixologik omillar hamda ota-onaning to‘g‘ri yondashuvi orqali moslashuv jarayonini yengillashtirish yo‘llari tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: moslashuv, boshlang‘ich sinf, o‘quvchi, oila, psixologiya, muhit, tarbiya, muloqot, qo‘llab-quvvatlash.

KIRISH

Boshlang‘ich sinf o‘quvchisining maktab hayotiga moslashuvi uning keyingi ta’lim jarayonidagi muvaffaqiyatini belgilab beruvchi muhim bosqich hisoblanadi. Bu davrda bola yangi muhitga, yangi tartib-qoidalarga, o‘qituvchi va sinfdoshlariga moslashishi kerak bo‘ladi. Mazkur jarayon ko‘plab psixologik o‘zgarishlar bilan kechadi va aynan shu davrda oilaning roli nihoyatda katta ahamiyat kasb etadi.

Bolaning maktabga moslashuvi faqatgina o‘qituvchi faoliyati bilan emas, balki oiladagi muhit, ota-onaning munosabati va tarbiya uslublari bilan chambarchas bog‘liq. Agar oila mehr, e’tibor va qo‘llab-quvvatlashga asoslangan bo‘lsa, bola maktabga tezroq moslashadi. Aksincha, befarqlik yoki haddan tashqari bosim bolaning moslashuv jarayonini qiyinlashtiradi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida moslashuv jarayoni asosan emotsional holat orqali namoyon bo‘ladi. Ayrim bolalarda qo‘rquv, xavotir, tortinchoqlik yoki maktabga borishni istamaslik holatlari kuzatiladi. Bu esa ota-onaning noto‘g‘ri yondashuvi yoki bolaning yangi muhitga tayyor emasligi bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin.

Oilada bolaning maktabga tayyorgarligini shakllantirish muhim ahamiyatga ega. Ota-onalar bolaga maktab haqida ijobiy tasavvur berishi, uni qo‘rqitmasligi va qiziqtirishi kerak. Shuningdek, kun tartibini to‘g‘ri tashkil etish, dars tayyorlash uchun qulay sharoit yaratish ham muhimdir.

Muloqot ham moslashuv jarayonining asosiy omillaridan biridir. Ota-onalar bola bilan muntazam suhbatlashib, uning maktabdagi taassurotlarini tinglashi zarur. Bu bolaning o‘zini erkin his qilishiga va muammolarini ochiq ayta olishiga yordam beradi.

Psixologik jihatdan qo‘llab-quvvatlash ham katta ahamiyatga ega. Bolani tanqid qilish emas, balki uni rag‘batlantirish va kichik yutuqlarini e‘tirof etish orqali uning o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshirish mumkin. Bu esa moslashuv jarayonini tezlashtiradi.

Maktab va oila hamkorligi ham muhim omil hisoblanadi. O‘qituvchi va ota-onaning birgalikdagi harakati orqali bola uchun qulay psixologik muhit yaratiladi. Boshlang‘ich ta‘lim- shaxs rivojlanishining eng muhim bosqichlaridan biri bo‘lib, bu davrda bolaning o‘quv faoliyatiga, atrof- muhitga, sinfdoshlari va o‘qituvchilarga bo‘lgan munosabati shakillanadi. Yangi maktabga moslashish, yangi sinf jamoasiga kirish, o‘qituvchining yangi talablari bilan tanishish boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun ko‘plab emotsional va ijtimoiy qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Bu jarayon bolaning o‘z- o‘zini anglashiga, o‘ziga bo‘lgan ishonchiga, o‘qishga bo‘lgan munosabatiga salbiy ta‘sir ko‘rsatishi mumkin. Boshlang‘ich maktab davridagi psixologik moslashuv jarayoni murakkab va ko‘p qirrali bo‘lib, o‘quvchilarning emotsional barqarorligi, ijtimoiy muloqot ko‘nikmalari, yangi muhitga moslashish tezligi, oilaviy sharoiti, ota- onaning munosabati va ,albatta, o‘qituvchining yondashuvi kabi omillarga bog‘liq bo‘ladi.

Ayniqsa, maktab almashtirish kabi jarayonlarda bu omillarning har biri yanada kuchliroq ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, bu jarayonning bevosita ta‘lim jarayoniga ham ta‘siri mavjud. O‘quvchining e‘tibori, motivatsiyasi, bilimlarni o‘zlashtirish darajasi pasayishi mumkin. Bu holat esa nafaqat o‘quvchining individual rivojiga, balki sinfdagi umumiy muhitga ham ta‘sir ko‘rsatadi. Shu sababli boshlang‘ich sinf o‘quvchisining maktab almashtirish tajribasini chuqur tahlil qilish, bu jarayonda uchraydigan psixologik qiyinchiliklarni aniqlash va ularni yumshatish yo‘llarini taklif etish zamonaviy ta‘lim tizimi uchun dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Mazkur maqolada aynan shu masalaga e‘tibor qaratiladi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchisining bir maktabdan boshqasiga o‘tishi, nafaqat makon va muhitning almashinuvi, ijtimoiy va psixologik muvozanatning yangidan shakillanishi deganidir. Bu jarayonda bola yangi sinfdoshlar, yangi o‘qituvchi, boshqa odatlar va intizom bilan tanishadi. Bolaning bunga bo‘lgan moslashuvi esa turlicha kechadi. Ayrim bolalar yangi muhitga tezda moslashsa, boshqalarda esa moslashuv ancha qiyin va vaqt talab etadigan jarayon bo‘lishi mumkin.

Maktabni almashtirishning asosiy psixologik oqibatlarini quyidagilar bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin. Ematsionol beqarorlik- bola yangi maktabdagi xavfsizlik hissini yo‘qotishi mumkin, bu esa xavotir, qo‘rquv, yolg‘izlik kabi holatlarni keltirib chiqaradi. Ijtimoiy ajralish- oldingi sinfdoshlari bilan aloqaning uzilishi va yangi guruhga kirishdagi qiyinchiliklar bolada yolg‘izlanish hissini kuchaytiradi.

O‘qishga bo‘lgan motivatsiyaning pasayishi-agar bola yangi muhitda o‘zini ishonchsiz his qilsa, o‘qishga qiziqish kamayadi, bu esa o‘zlashtirish darajasiga salbiy ta‘sir qiladi. O‘ziga bo‘lgan ishonchning pasayishi- o‘quvchi o‘zini yangi sinfda

yetarlicha qadrlanmayotgandek his qilishi mumkin, bu esa o‘z- o‘zini baholashga ta’sir qiladi.

Mazkur jarayonda psixologik moslashuv muhim ahamiyatga ega. A.V.Petrova tomonidan ishlab chiqilgan moslashuv bosqichlari bolalarning maktab almashinuvidagi kechinmalarini chuqurroq tushunishga yordam beradi. Har bir bosqichda pedagog va ota-onalarning to‘g‘ri yondashuvi bolaning ijtimoiy moslashuvini yengillashtiradi.

O‘zbekiston sharoitida ayrim hududlarda maktablar orasida sharoitlar va talablardagi tafovutlar mavjud. Masalan, shahar maktablaridagi intensiv ta’lim dasturlari yoki ixtisoslashtirilgan maktablarga o‘tkazish holatlarida bolalarning yangi o‘quv rejasiga moslashishi ham muammo bo‘lishi mumkin. Bu holatlarda psixolog, sinf rahbari va ota- onaning yaqin hamkorligi zarur bo‘ladi.

Shuningdek, bola yangi muhitga ko‘nikish jarayonida sinfdoshlari bilan muloqot, o‘qituvchining munosabati, oilaviy qo‘llab- quvvatlash kabi ijtimoiy omillar hal qiluvchi ro‘l o‘ynaydi. O‘qituvchi bolaning individual holatini inobatga olgan holda moslashuv rejasini ishlab chiqishi, sinfda ijtimoiy muhit yaratishi, guruhli ishlashga faol jalb etishi kerak. Maktab almashtirishdagi qiyinchiliklarni yumshatish uchun har-xil usullar muhim hisoblanadi. Masalan, sinf rahbarining bolaning kelishidan oldin sinfga psixologik tayyorgarlik berishi, yangi o‘quvchi bilan individual suhbatlar tashkil qilish, ota-ona, psixolog va o‘qituvchi uchrashuvlarini yo‘lga qo‘yish, bolani guruhli ishlashga jalb etish orqali ijtimoiylashuvni tezlashtirish, boshlang‘ich davrda bolaning o‘qish va muloqotdagi muvaffaqiyatlarini rag‘batlantirish va hokazo.

Yangi maktabga moslashish davrida o‘quvchining shaxsiy xususiyatlari, ya’ni temperament turi, fe‘l-atvori, moslashuvchanlik darajasi ham muhim ro‘l o‘ynaydi. Masalan, sangvinik yoki optimistik xarakterga ega bolalar yangi muhitga tezda ko‘niksa, melanxolik yoki tortinchoq bolalar ko‘proq vaqt va e‘tibor talab qiladi.

Bola uchun maktab nafaqat bilim olish maskani, balki ijtimoiylashuv, o‘z o‘rnini topish, o‘zini namayon qilish imkoniyatini beradigan muhitdir. Shu sababli, maktabni almashtirish bolaning ijtimoiy statusini ham o‘zgartiradi. U ilgari yetakchi ro‘l o‘ynagan bo‘lsa, yangi sinfda oddiy a’zo sifatida qaralishi mumkin. Yuqoridagi holatlar quyidagi psixologik holatlarni keltirib chiqarishi mumkin: Shubha va ishonchsizlik hissi: bola o‘zining qabul qilinishiga shubha bilan qaraydi. Passivlik yoki agresivlik: bu holat bolaning xulq-atvorida keskin o‘zgarishlarga olib kelishi mumkin.

Izolyatsiyalashish: agar sinfdagi ijtimoiy munosabatlar salbiy bo‘lsa, bola o‘zini chetlashtiradi va yolg‘iz qolishni afzal ko‘radi. Aynan boshlang‘ich sinf yoshi (7-10 yosh) shaxsning emotsional va ijtimoiy rivojlanishi uchun juda muhim bosqich bo‘lganligi sababli, bu davrdagi maktab almashinuvi psixologik jihatdan chuqur ko‘rib chiqilishi kerak. Boshqa tomondan, maktab almashinuvi ayrim holatlarda ijtimoiy va emotsional yuksalish uchun ham imkoniyat bo‘lishi mumkin. Misol uchun, ilgari

e'tiborsiz qolgan bola yangi muhitda o'zining ijobiy jihatlarini ko'rsatib, o'zini anglashga, o'z-o'zini baholashga ijobiy ta'sir ko'rsatuvchi omilga aylanishi mumkin. Bunday holatlarda esa: yangi imkoniyatlar va rag'batlar, yangi ijtimoiy muhitda o'zini qayta namoyon qilish, yangi o'qituvchi bilan mustahkam munosabatlar o'rnatish kabi omillar muhim bo'ladi.

O'qituvchining boshqaruv uslubi va emotsional yondashuvi bola uchun eng katta omil hisoblanadi. Iliq, quvvatlovchi, e'tiborli muhit bola moslashuvini yengillashtiradi, salbiy kechinmalarning oldini oladi. Pedagogik jihatdan, yangi kelgan o'quvchiga quyidagi yondashuvlar tavsiya etiladi.

Yangi muhitga ko'nikishda bola ko'pincha o'zini chetlangan, tushunilmagan his qilishi mumkin. Bunday holatda o'quvchining sinfdoshlar bilan ijtimoiy aloqalarini yo'lga qo'yish ustida faol ishlash kerak. Maktab psixologi esa bu bosqichda bolaning his-tuyg'ulari, tashvishlari va xavotirlarini aniqlab, zarur maslahat va ruhiy ko'mak berish zarur. Moslashuv davrida bolaning o'quv motivatsiyasi ham pasayib ketmasligi lozim. Buning uchun o'qituvchi unga muvaffaqiyatni boshidan kechirish imkoniyatini yaratishi lozim: osonroq topshiriqlar, tezkor rag'bat, sinf oldida maqtovlar- bular bolaning o'ziga bo'lgan ishonchini tiklaydi va yangi muhitni ijobiy qabul qilishga yordam beradi.

Shuningdek, ota-onaning hamkorligi alohida ahamiyatga ega. Ota-onalar farzandining yangi sinfga ko'nikishida faollik ko'rsatishlari, o'qituvchi bilan doimiy muloqotda bo'lishlari, uyda ruhiy qo'llab-quvvatlashlari kerak. Uy-maktab hamkorligi bola uchun barqaror va ijobiy muhit yaratadi.

Psixologik jihatdan esa yangi maktabga ko'chib kelgan boshlang'ich sinf o'quvchisi bir necha bosqichli moslashuv jarayonini boshdan kechiradi. Bu davrda u avvalgi maktabidagi do'stlar, o'qituvchilar, tanish muhit bilan xayirlashib, yangicha ijtimoiy makonga kirib keladi. Bu esa bolada xavotir, yolg'izlik hissi, o'ziga ishonchsizlik va ichki beqarorlikka olib kelishi mumkin.

Bolada quyidagi psixologik reaksiyalar kuzatilishi mumkin:

Ajralish xavotiri- tanish muhitdan uzilgan bola o'zini yo'qotgan, himoyasiz his qiladi. Yangi muhitga nisbatan ishonchsizlik- yangi o'qituvchi va sinfdoshlar bilan muloqotga kirishishda qiyinchilik yuzaga keladi.

Moslashuvdagi emotsional tushkunlik- kayfiyatni tez o'zgarishi, yig'loqilik, tez ranjish kuzatiladi. E'tiborni jamlash qiyinligi- tashvish va ichki zo'riqish tufayli darslarga diqqatni to'plash pasayadi. Bu holatlarning oldini olish yoki yengillashtirish uchun quyidagi psixologik yondashuvlar tavsiya etiladi.

Bolaning his-tuyg'ulariga e'tibor qaratish, u bilan yumshoq, samimiy muloqot qilish. Unga yangi sinf muhitida o'zini xavfsiz his qilishga yordam berish. Ijobiy ijtimoiy tajribalarni yaratish: uni guruhli ishlashga jalb qilish, do'stlar orttirishiga

sharoit yaratish. Bola o‘zini qanday his qilayotganini erkin ifodalashiga imkon berish: chizish, hikoya qilish, o‘yinlar orqali.

Maktab psixologi tomonidan o‘tkaziladigan moslashuv diagnostikasi, suhbatlar, psixokorreksion mashg‘ulotlar bu jarayonni osonlashtiradi. Shuningdek, o‘qituvchi va ota-onalarga psixologik tavsiyalar berish orqali ularning bola bilan ishlashidagi yondashuvlari to‘g‘irlanishi mumkin. Shunday qilib, psixologik yondashuvlar orqali o‘quvchining hissiy holatini aniqlash, unga moslashuvda ko‘mak berish, o‘ziga bo‘lgan ishonchni shakllantirish va ijtimoiy muhitga integratsiyalashuvi ta‘minlanadi. Yangi maktabga ko‘chib kelgan boshlang‘ich sinf o‘quvchisini ruhiy jihatdan qo‘llab-quvvatlash – uning kelgusi ta‘lim jarayonidagi muvaffaqiyatlarning asosi bo‘lib xizmat qiladi. Shu bois, o‘qituvchi, psixolog va ota-onalarning hamkorligi bu jarayonning ajralmas va muhim tarkibiy qismi sanaladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining maktab hayotiga moslashuvida oila hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Mehr, e‘tibor va to‘g‘ri yondashuv orqali bolani yangi muhitga moslashishini yengillashtirish va uning muvaffaqiyatli ta‘lim olishini ta‘minlash mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI :

1. Abdurahmonova D. “Pedagogik psixologiya asoslari”. Toshkent, Fan, 2019y.
2. G‘ofurov A. “ Boshlang‘ich ta‘lim psixologiyasi”. Samarqand, Ziyos Press, 2021 y.
3. Karimova N. “O‘quvchilarda ijtimoiy moslashuv muammolari”. Toshkent, Innovatsiya, 2018 y.
4. Tadjibayeva M. “Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining emotsional rivojlanishi” . Buxoro, Ilm ziyo, 2022 y.
5. ZIYO.NET